

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת וישלח, תשע"ב
מספר 944מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

ויאבק איש עמו דבורה אושפיזאי

בספר בראשית מוצגים מעמדים שונים של מריבות בין אחים: מריבת קין והבל, שבסופה הורג קין את הבל אחיו (פרק ד'); מריבת ישמעאל ויצחק שבסופה – שילוחו של ישמעאל (פרק כ"א) וכן מריבת יעקב ועשיו שבמהלכה אומר עשיו בלבו: "קָרְבוּ יָמֵי אָבִי וְאֶהְרֶגְהָ אֶת-יַעֲקֹב אָחִי" (כז:מא). לעומת תיאורים אלה מספרת לנו התורה בפרשתנו על מעמד הפיוס וההשלמה בין האחים יעקב ועשיו, אלא שבסופו נפרדים הם איש מעל אחיו: "וַיֵּשֶׁב בְּיוֹם הַהוּא עֶשָׂו לְדֶרֶכּוֹ שְׁעֵרָה: וַיַּעֲקֹב נָסַע סְפֹתָהּ" (לג:טז-יז).

אחד הקטעים הסתומים, קודם המפגש של יעקב עם עשיו, הוא תיאור מאבקו של יעקב עם ה"איש" המסתורי. לתיאורו מוקדשים תשעה פסוקים (לב:כה-לד) שהעסיקו רבים מהפרשנים. להלן ננסה להבהיר כמה מהבעיות העולות מן הכתוב.

לקראת הפגישה עם עשיו התכונן יעקב, כידוע, בשלושה מישורים: לדורון, לתפילה ולמלחמה. משהשלים את כל ההכנות, נשאר יעקב לבדו עם עצמו, "וַיִּנְתֵּר יַעֲקֹב לְבָדּוֹ". כל מחנהו בעבר האחר והוא לבדו בחשיכה מהעבר האחר. זה היה הזמן המתאים וזו הייתה הסיטואציה המתאימה לעריכת חשבון נפש מעמיק. ואז מתרחש המאבק. ניתן להסבירו כמעין מפגש עם רוחו של עשיו קודם שהוא נפגש עמו פיזית.

לעיני רוחו עולה דמותו של עשיו, שרו של עשיו, והוא חושב ומהרהר שוב על כל פרשת יחסיו עם אחיו, עם עשיו. הוא נאבק עמו ומתווכח עמו בנפשו פנימה: אולי על לקיחת הברכות במרמה (אמנם עפ"י ציוויה של אמו), אולי על הבכורה ואולי על השם יעקב שניתן לו.

מהמאבק הזה יוצא יעקב מחוזק. מכל מה שנראה כעקיפה וכאי-יושר, לאחר היאבקות חזיתית והתמודדות אמתית הוא יוצא "ישראל". הסיבה בכתוב: "כִּי-שָׁרִיתָ עִם-אֱלֹהִים וְעַם-אֲנָשִׁים וַתּוֹכַל" (לב:כט). שינוי השם מאוד משמעותי. צדקתו של יעקב יוצאת כאן לאור, כי המילה "ישראל" מכילה בתוכה גם את המילה ישר. לעומת השם "יעקב" המצביע על עקיפה ועקמימות.

יעקב אומר למלאך: לא אשלחך כי אם ברכתני. אילו היה מבקש ברכה חדשה, היה צריך לומר: 'כי אם תברכני'. אלא שיעקב מבקש אישור לברכות שניתנו לו בעבר ע"י אביו. ואכן המלאך הודה שהברכות הגיעו ליעקב ביושר, ומכאן השם "ישראל", ומלאך רע בעל כורחו יענה אמן.

בעקבות המאבק מתאר הכתוב: "וַתִּקַּע פֶּה-יָרֵךְ יַעֲקֹב... וְהוּא צֹלַע עַל-יָרְכוּ" (לב:כו, לב). הפרשנים דנים בשאלה האם היה המאבק ממשי או במחזה הנבואה, ואם כן כיצד יש להסביר את הצליעה.

הרלב"ג מפרש, כפי שמקובל בפסיכולוגיה המודרנית, שיש יחסי גומלין בין הנשמה והגוף, ופעולה נפשית עשויה להשפיע על הגוף ולהביאו לידי הרגשת כאב פיזי ממש. אברבנאל (בפירושו על אתר) מצטט אותו, מתפלמס עמו וכותב:

לכן לא ירוחק שבהיות יעקב בחלום נבואתו רואה ההתאבקות ההוא ושנגע בכף ירכו התפעל כל כך טבעו, ומפני הרושם שעשה בו דמיונו באותו חלום שהכלים הגופיים נפגעו בזה ונשאר צולע על ירכו.

וככה כשיתחדש לאדם כאב בעת השינה בסבה טבעית או מקרית איזו שתהיה, יחלום שהוא ילחם עם איש אחד ויכהו במקום אותו הכאב. ובהיות הענין כן כבר אפשר שקרה ליעקב מהעמל אשר יעמול בהעברת כל אשר לו בנחל ומקום המים ההם שנתחדש לו כאב מזה בכף הירך בעת השינה, ולכן נדמה לו בחלומו שהתאבק עם איש ותקע כף ירכו בהאבקו עמו.

הרמב"ם כבר הקדים לטעון שהכול היה במראה הנבואה, אך הרמב"ן הקשה עליו, ויש בדברי רלב"ג ואברבנאל כדי להסביר את הצליעה, גם אם היה המאבק במראה הנבואה. אברבנאל בוחר בפירושו בדרך שלישית וטוען שהיו שם שני סוגים של פעולות: הסוג האחד - נבואה במחזה בלבד, והשני - פעולות מוחשיות. לדעתו נשלח המלאך להרגיע את יעקב שבימיו לא יאונה לו כל רע ע"י עשיו, אולם בעתיד נכוננו לזרעו מאבקים קשים, עד עלות השחר (וראו פירושו של רד"ק).

יעקב, יותר מכל האבות, מסמל את עם ישראל, ועשיו מסמל את אומות העולם. המאבקים ביניהם עתידיים להשאיר את רישומם בירך יעקב, כלומר בצאצאיו. על המילה "ויאבק" אומרים חז"ל שהעלו אבק מרגליהם עד כיסא הכבוד, והרשב"א מסביר שאבק הרגליים הוא התולדות. נרמז ליעקב שבניו ייאבקו עם בניו של עשיו; יהיו זמנים קשים, אך כאמור, סופו של יעקב לנצח. פרשנים שונים, כגון: רש"י, רמב"ן המפרש גם את אונקלוס, רבינו בחיי ואף החת"ם סופר מסבירים את המילה "ויאבק" בשני אופנים מנוגדים: א. 'ויתאבק' - העלה אבק. ב. חיבקו בזרועותיו. אלו הן שתי הדרכים בהן ניסה עשיו לגבור על יעקב במהלך הדורות: בהיאבקות עמו בפועל; בהשמדה ובפוגרומים, ובדרך השנייה - ע"י חיבוק. אונקלוס תרגם כאן "ואשתדל" כפי שתרגם "וכי יפתה" (שמ' כב:טו) - ארי ישדל... שהוא דרך הפיתוי". אף דרך זו סכנה יש בה ליעקב: חיבוק והארת פנים, מתן זכויות ומעמד שוויוני פגעו בישראל באמצעות ההתבוללות לא פחות משפגעה בהם ההשמדה הפיזית.¹ זו גם הסיבה שמפגש הפיוס בין יעקב ועשיו, שבו פתחנו, הסתיים, ביזמתו של יעקב, בפרידה והליכת כל אחד מהם לדרכו. כבר קודם הפגישה בינו לבין עשיו, התפלל יעקב: "הֲצִילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו" (לב:יב). יעקב מבקש הצלה משני גילוייו של עשיו; בין אם יתנהג כלפיו כ"אח" באחוזה, בין אם יתנהג כלפיו כעשיו הרשע. בכל מצב מרגיש יעקב, וכן מרגיש עם ישראל, בסכנה של הקשר עם עשיו.

¹ מחקרים שונים מציינים שכנגד ששת מיליון היהודים שנספו בשואה, אבדו לעם היהודי כשישה מיליון יהודים בארה"ב, לאחר שנתקבלו שם בזרועות פתוחות.